

UNGARIA

REVISTĂ SOCIALĂ-ȘTIINȚIFICĂ-LITERARĂ.

Apare

*(afară de Iuliu, August)
de două ori pe lună*

REDACTOR:

GRIGORIU MOLDOVAN.

Abonament:

*Pe an 6 fl. (14 franci.)
Pe 1/2 de an 3 fl. (7 fr.)*

TIPARIUL ROMÂNESC.

De câte-ori bărbații principatelor române s'au amestecat în treburile noastre, ale ungurenilor, totdeauna ne au adus pe cap blăstăm, patimă și robiă.

Când principii Ardealului au introdus limba română în biserică și au poruncit; nime să nu cuteze a se folosi cu limbă streină, veniau mitropoliții Bucureștilor cu alte porunci, care ne sîleau ca să nu ne folosim de dulcea noastră limbă, să ne întrebuițăm numai cu limba grecească, slavă.

Pe timpul unirei când biserica sfântă cu toți preoții sei s'a hotărît a se uni cu Roma, a se întoarce către mama româniei, veniau călugarii obscuri ai principatelor, ne au desbinat, ne au împărțit în două și s'a auzit mult plânset, a curs multă amărăciune și s'a vărsat mult sânge fără nici un folos. Ne aduse pe cap blăstăm: ca românul să fie împărțit între răsărit și apus, și să-și petreacă vremea între ciocniri bisericești.

La anul 1848 așa au stat treburile că noi românii, în frunte cu cameleonul politic și bisericesc, Șa-

guna, ne vom lupta sub stândardul libertății alături cu ungurii apărând totodată țara de dusmani, iată vin emigrații principatelor române, espulzați de ruși, patria lor era de ruși așezată în lanțuri, bărbații, apostolii liberalismului întemnițați; Eliade și soții dau mâna cu rușii, cu nemții, ca și pre noi să ne prindă la jug; ne-am luptat sub steagul negru; am pățimit mult, am vărsat mult sânge, numărul românilor a scăzut cu 40.000 de oameni, și cu o avere preste milioane; apoi doborînd pe unguri neamțul și rușii ni l'au pus jugul pe grumazi; libertatea principatelor române și libertatea noastră prin ajutorul nostru s'a nimicit. Sermanul C. A. Rosetti, cât a pățimit? Unde am sta noi astăzi dând ajutorul nostru ungurilor!

Noi ducându-ne în România acolo totdeauna bine am făcut. România ne plătește cu venin, cu lacrimi și patime.

Amestecul de astăzi a României în treburile noastre e o imoralitate, care pentru poporul nostru cuprinde în sine o primejdie mare.

Sîmţul nostru cătră biserică, patriă, rege şi neam e corupt. Coruperea noastră obvine prin amestecul bărbaţilor din colo de Carpaţi. — Suntem corupţi prin Liga culturală şi prin grijea bărbaţilor de sat ai României ajutându-ne şcolile cu jumătatea sumei (300.000 franci) ficşată în budgetul României pentru «ajutarea şcolilor din străinătate».

Ni cumpărată presa şi şcoala; suntem cumpăraţi de Liga culturală şi de budgetul statului român. Mai mult nici şcoala, nici presa nu-i în serviciul intereselor noastre ci ştau sub comanda esaltaţilor din calo de Carpaţi.

Apoi să încinge o luptă crâncenă şi sângeroasă, nu pentru interesele poporului nostru, nu pentru îmbunătăţirea soartei ţăranului, ci pentru banii Ligei, şi ai statului român. Care de care se luptă mai bine ca să capete mai mult. Ca câinii la oase, aşa şi jurnaliştii de la nişte foi româneşti se bat, se alung unul pre altul, se muşcă, se hăţesc, nu cumva unul să fie mai zdravăn decât celalalt, sau să ajungă la mai mare os.

Ne prinde o greaţă la vederea acestei scene.

Insuşi presa serioasă română e înfricoşată de ţinuta tipariului plătit. Unirea (nr. 11) din punct de vedere religios, face următoarele observări:

«Durere, deja şi o parte a scriitorilor noştri sunt destul de liberali. Încă câţiva paşi, şi românul din jurnale va învăţa a nu onora instituţiunile dumnezeieşti, a nu onora biserică şi pre servitorii ei!

Înainte de înfiinţarea jurnalis-

ticei poporul era mai religios şi avea principii mai sănătoase. În inima poporului era tare credinţa într'un Dumnezeu atotputernic, carele remunerează binele şi pedepseşte răul. Atunci era sfîntă şi auctoritatea bisericească şi şi cea lumească.

Astăzi credinţa şi ascultarea scade, şi durere, şi între poporenii noştri avem socialişti şi nihilişti, şi de aceasta n'avem să ne mirăm, când i-se dau lecţiuni ateiste chiar în jurnalistică noastră. Aşi putea produce estrase multe de acest soi, poate e voiu şi face aceasta. Acum cu durere constatez celea ce am scris mai la deal, căci vîd, că în locul iubirii frăţeşti se iveşte şi între noi ura şi dorul nimicirii de-aproapelui, şi acesta să propagă în jurnalistică.

Azi mâne şi la noi înzădar te vei provoca la auctoritatea bisericeii, că acea să submină pre zi ce merge. Apoi să lăţeste necredinţa, schimbăm cu nepăsare credinţa întocmai precum schimbăm hainele, şi din aceste are parte mare jurnalistică modernă.

Şi să vezi, cu câtă silinţă şi energie să lucră pre terenul acesta.

Dacă un ziaru dobîndeşte publicul cetitor, pre acela îl leagă de sine. Cetitorii încep a fi gata să joare, că numai acea e adevărat, ce să află în ziarul lor. Insu-mi am esperiat, că este greu a să lupta contra principiilor sbeute din jurnalistică, şi Doamne câţi sunt astăzi, cari nu mai cetesc altceva fără numai câte un jurnal, din care îşi scot toată hrana spirituală! Poţi apoi să te lupti, ca să-i convingi pre aceştia, poţi să te foloseşti de

toată clocința ta, și nu vei ajunge la nimica, și-se va răspunde: «Este așa cum zice eu, și pace bună». Ar trebui să zică: «Este așa, cum zice jurnalul meu». Orbia lor spirituală câștigată din câte un jurnal arareori o poți împrăștia.

Durere că și pre la noi să lățește orbia aceasta, și trebuie să ne folosim de toate armele credinței și ale iubirii, ca această orbie să nu cuprinză pre poporul nostru, care până acuma fericirea sa a aflat'o în credința cea adevărată și în onorarea instituțiilor bisericesti. Răpite odată aceste comori dela bunul nostru popor, ni-se va răpi și poporul. El va părăsi mai întâi credința, apoi pre mai marii săi, apoi pre preoții săi, și în urma urmelor va părăsi pre aceia, cari l'au învățat a călca sub picioare tot ce e sfânt și moral, și vai acelora, cari conlucra la aceasta!»

* * *

Aerul e plin de prigonirea «presei române». Jurnaliștii se întemnițează de unguri.

Așa este. Doi calăi de sub tufa Tribunei au fost judecați de jurații din Cluj. Acestia însă nu sunt jurnaliști, unu-i «culegător», celalalt se aude să fie servitor undeva. Doi ștrohmani; două fețe de om fără ponderositate, fără creeri.

Nici o foiță românească nu-și bate gura într'atâta ca tufa ligiștilor: că ei sunt plini de virtuți romane, năzdraveni, curajoși, viteji, apărătorii neamului românesc, anteluptătorii naționali, apostoli etc. Și iată nu-și bagă de sub tufă afară

capul nici unul numai picioarele. Nu-'s vezuți de nimene. În față nu se pot vedea numai în spate. Venind în baiu, cercetați fiind de lege, aruncă de sub tufă păpuși de paie, acărora nume e Balteș sau Pop, X sau Y. Vitejii să 'ndeasă sub tufă. Acești miserabili fiind întemnițați pentru păcatele altora, vine Liga și le plătește pentru toată ziua de temniță simbria cuvenită.

D'apoi moralul, domnilor? Vezând junimea, lumea română aceste fapte, ce cugetați, doară credeți că pre Balteș și soții lui îi va primi de sfinți, de martiri? Dacă cauza noastră, interesele noastre lipsă au de sfinți și de martiri, atunci dați-ne nouă bărbați care luptându-se cad cu dreptatea în mână; dați-ne nouă oameni culți, deștepți cu calități superioare, nu-i luați pre lucrători de la lucru ca să-i faceți sfinți, martiri în risul lunei și ocara noastră. Înaintea unui Balteș nici odată nu ne vom ruga, nu-l vom primi nici de sfânt, nici de martir.

Acela care are curaj a scrie după simț, din convingere; care are curaj a primi sumele enorme de la Liga culturală pentru susținerea unei mișcări politice, acela aibă curaj a sta în loc, a nu fugi d'înaintea primejdiei, a nu să apăra cu oameni pre cum sunt miserabilii judecați de jurații din Cluj.

Iată amest-cul bărbaților de dincolo de Carpați, cu rodul imoral al muncii lor, despre care încă mult avem de vorbit.

Acuma destul să fié atâta.

Grig. Moldovan.

DESPRE ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ.

(Capăt.)

VIII.

Limba.

Xenopol nu voiește a-să aprofunda în studiarea limbii, acest lucru îl concredere specialistilor, ci preste tot numai în critisarea acelor argumente, pre cari le aduc din limba română spre demonstrarea aceleia, că românii n'au locuit neîntrerupt în Dacia. Acelea argumente is de două specii, zice Xenopol.

Un șir de argumente le ieau din identitatea limbei daco-română cu cea macedo-română, zicând, că aceasta identitate n'ar fi, dacă acestea două ramuri ale limbii nu s'ar fi desvoltat într'un loc, care loc poate fi numai în Balcani. Celalalt șir de argumente îl scot din streinismii ce obvin în limbă, cari sau sunt, sau nu sunt în limba română.

Cetitorii revistei *Budapesti Szemle* se-și aducă aminte de acea, că limba română e estinsă și în părțile de miazăzi a Balcanului, pentru acea numesc acest ram de limba *macedo-română*; dar o numesc și limba *țințarilor*, deoarece tonul ce îl pronunță de ț (ç).

Acum ce atinge identitatea limbei daco-române, sau acelei de nord, cu cea de sud, adeca cu cea macedo-română, sau a țințarilor, Xenopol zice referitoriu la acest lucru, că Hunfalvy sē înșală perfect, când aserează, că românul de nord înțelege ușor pre cel macedo-român, deoarece fără de o îndatinare ori pregătire specială nu sē pot înțelege unul pre altul¹.

Și esemple aduce din opul lui Van-

¹ Lorsque Hunfalvy ajoute que les Roumains du nord du Danube comprennent facilement la macedo-roumain, il est absolument dans l'erreur, car il est suffisamment connu, qu'un roumain du nord du Danube ne saurait, sans une étude ou une habitude préalable entendre l'idiome parlé au sud des Balkans et vice-versa. La p. 168.

goliu Petrescu intitulat *Mostre de dialectul macedo-român* (București, 1882.), pro cari le serie într'amîndouă ramurile de limbă, spre dovedirea acelea, că întru cât difer una de alta.

Xenopol face o mică aberațiune literară, când 'mi citează aserțiunea mea despre identitatea celor două ramuri de limbă română, precând cu provocându-mă la Hașdeu, la un scriitoriu român vestit, la *Picot*, un scriitoriu francez, care între francezi cunoaște mai bine și iubește mai tare pre români, m'am esprimat astfeliu, propriaminte numai am produs aserțiunea acelor doi scriitori.

Dacă n'aș fi aserat adevărul, înșălăciunea nu e a mea, ci a acelor doi scriitori, cari sunt demni de fidedemnităte și înaintea lui Xenopol¹.

Ce atinge de altmintrea înțelegerea «acea în sine nici nu hotărește referitoriu la originea limbii. Cari știm nemțește toți esperiăm, că nu înțelegem deosebitele dialecte germâne ce sē află la noi; de esemplu sasul din Sepeș nu înțelege pre cel din Ardeal, cu toate, că au una și aceeași limbă literară. Incă mai mare e diferența dialecticală a limbei germâne dacă vom lua de esemplu limba germână din Esajia, Helveția și Pomerania. Cu toate acestea acelei limbe germâne desbinată într'atâtea ramuri nu-'i atribue nimenia o origine geographică deosebită, adeca un leagăn teritorial deosebit. Asemenea, mai mare deosebire limbistică

¹ Picot Emile: *Documents pour servir à l'étude des Dialectes Roumains*, Paris. In acest op mai virtos sē ocupă cu limba ardeleană și bănățană, pre care e a fost învățat aici. In cartea sa *Les Roumains de la Macédonie*, care a apărut în Paris la anul 1875, descrie pre românii locuitori în partea sudică a Balcanilor. In timpii mai noi a început a traduce pre limba franceză edițiunea critică a chronicei Moldovene de Gregoriu Ureche (Paris, Ernests Leroux, éditeur, 4°). Picot, așa mi-sē pare mie, o cu mult mai bun filolog, de cât Xenopol.

dovedește marea masă slavică, care nici n'a putut ajunge la o limbă literară comună, ca germanii, a căror limbă literară e una dela reformațiune încoace.

Acea esperință dar, pro care Xenopol nu în contra mea, ci în contra altor scriitorii români ne românii, susține, că adeca românii de nord, adeca cei din Ardeal și România nu înțeleg pre cei de sud, adeca pre macedo-români, nu documentează nici decum deosobirea (leagănului) teritoriului local unde s'a format. — Și Picot, în 1875, așa cugota, că originea celor două ramuri ale limbii române așa s'ar putea închipui, că deja pre timpul lui Aurelian s'a întâmplat destinaarea. O parte a mers în Moesia, și de acolo s'a mutat mai departe spre miazăzi; cealaltă parte s'a refugiat în Carpații de nord.

Dealtmintrea, zice Picot, nu putem înțelege locurile mult citate ale lui Nestor, nici epistola lui Gregoriu al IX datată în 1234 și adresată lui Bela al IV-lea, nici numele orașului Szatmár-Németi, care se amintește deja în seclul al X-lea. Dar ori și cum să stee lucrul, așa și închie deducțiunea sa Picot, nu să poate nega afinitatea strictă a acelor două ramuri ale limbii române; limba vorbită pre munții Olympului și a Pindului într'atăta aseamână celei vorbite în Dacia, încât aceea nu să poate trage la indoieală nici pentru un moment. Ma, asemănarea celor două ramuri de limbă ne-ar îndreptăți și la aceea deducere, că nici să nu ținem de demult despărțirea acelora¹.

Acelea fapte, cari îl fac aplicat pre Picot spre a crede, că celea două ramuri ale limbii s'au desbinat încă pre timpul lui Aurelian, pre la anul 270, nu pot susține critica. Locurile de la Nestor nu documentează nimic, precum am văzut mai sus; epistola lui Gregoriu al IX-lea din 1234, în care să zice: In episcopatul cumanilor, așa auzim, sunt oameni, pre cari îi chiamă *valachi*, și cari deși sunt

creștini, precum să vede, totuși disprețuiesc biserica română etc. documentează tocmai contrariul, nu ființa românilor acolo din timpuri vechi, ci numai aparițiunea din când în când a acelora; în urmă numele *Szatmár* să poate analiza în *satu-mare*, dar aceea nu să poate documenta nici decum, că într'adevăr acesta e originea numirei locale Szatmár, și oare nu e numai întâlnire întâmplătoare. Existența aceluia și în seclul al X-lea numai din Anonym s'ar putea demonstra, care (Anonym) în cap. XXI zice, că ducii Szaboles și Tas ajungând la cetatea Szatmár o au luat la patra zi¹.

Insă Anonymul, care o singurul sprigin a scriitorilor români, pre noi nu ne desmintește.

Și mustrele lui Vangeliu Potrescu din limba macedo-română (Mostre de dialectul macedo-român) pro acela, care are numai ochi nu și urechi și știe românește (care e proprietatea mea) să va convinge pre deplin despre identitatea celor două ramuri ale limbii, căci diferența aparentă zeu e cu mult mai mică de cât aceea, care există între limba săsască din Ardeal și Szepes.

Insă nimene nu poate nega aceea, că

a) *fulurul* în limba română, sârbă, bulgară, noua grecă și albană să formează prin adaugerea verbului *voiu*, p. e. în limba română: io voiu lăuda (volo laudare), precând în celealalte limbe romanice să folosește verbul *habere* ori *venire*, ear în limbile slavice să formează viitoriul cu ajutoriul cuvîntului *bud* (a fi).

b) Că în limbile: română, albaneză și bulgară articolul stă după nume, cea ce să opune celoralalte limbi romanice; în limbile slavice nici nu esistă articolu. De simplu în limba nordică română: domnul, domnili (domnii);

c) că în limbile: română, bulgară, noua grecă și albaneză genitivul și da-

¹ Anonymus, Cap. XXI. Postea vero Zobolsu et Tosu hinc egressi usque ad castrum Zotmar pervenerunt, et castrum per tres dies pugnando obsessas victoriam adepti sunt.

¹ Picot: *Les Roumains de la Macedonie*. La p. 9. și 10.

tivul au numai o firmă, de cösmplu în l. română: domnului («az uró», «az ur-nak»); domnilor («az uraké», «az urak-nak»); —

d) că și uncele sunete sunt comune acestor limbi; de cösmplu *n* și *r* schim-barea lui *r* cu *l* etc. etc.

Toate acestea arată mai lüminat ca soarele nu numai acea, că celea două ramuri ale limbei române s'au desvölat în unul și aceleș cuib, ci și acea, că acest cuib necondiționat este de a să cerca în peninsula baleanică, între limbile bulgare și albaneză.

La acest lucru să mai adauge și liturgia și serisoarea cu litere cyrillice, cari la românii din Ardeal n'ar fi putut străbate — după cum am vözut — și cari me îndrumază la peninsula balea-nică, dacă cercetăm după originea lor.

Să mai adaug la acestea apoi nu-mirile topice și istoria încölatului arde-lean, cari tot au asemenea putere docu-möntătoare arată, că românii s'au stră-curat în Ardeal după maghiari și sași.

Să vedem deci, ce documentează elementele străine ale limbii (streinismii), cari să află ori nu în limba română.

În l. română sunt cuvinte grecești, pre cari noi le atribuim leagănelui de sud, adeca acelea, că românii au trăit în Balcanii de sud sub influința grecilor. Până când au domnit bulgarii strict luând, până atunci și în biserica română au fost introdusă liturgia bulgară cu hierarchia bulgară cu tot; după acea apoi a domnit la români hierarchia gre-că, cu limba și liturgia ei cu tot.

Dar și însuși creștinismul bulgar s'a format sub scutul celui gree, și lü-turatura creștină bulgară s'a început în-mulțit prin traducerea cărților grecești. Elementele grecești au ajuns în limba română așadar sau înmediat din biserica greeă, sau mediat prin biserica bulgară. Xenopol nu derivă din acest isvor cuvín-tele grecești ce să află în l. română, ci dela coloniile acelea grecești din Asia mică, cari să aflau în Dacia pre timpul încölatului; — «căci între numerul mare al înscripțiunilor latine, zice, să află și

înscripțiuni grecești. Acoi coloniști greei după acea apoi s'au romanisat, lü-sându-și urmele în limba română».

Însă acest fapt nu poate esplica greicismul din ovul mediu, cu toate că acesta să vede în l. română, nu greicis-mul vechiu, cea ce aici nu pot a areta mai pre larg, unde nu să poate tracta despre elementele constitutive ale limbei române.

Și dealtmîntrelea în Dacia Tra-iană nu-i aflăm nici o urmă a bisericii creștine.

În limba română să află și cuvinte și forme albaneze, pre cari noi le atri-buim leagănelui de sud al poporului rom-ân, asupra căruia a influențat poporul albanez.

Xenopol voiește a atribui aceasta influință limbei thracice. Adeca și gheții sau dacii au aparținut thracilor, a căror rēmașițe sunt încă esistenții albanezi. Acea influință dar, pre care noi o atri-buim albenezilor, Xenopol o atribue geți-thracilor originali, care s'a efeptuit în Ardeal. Așa zice Xenopol, Picot și toți scriitori români, că pre timpul lui Aure-lian, sau încă și înainte de 260, că ce o drept cei mai avuți ai provinții dacice s'au mutat, dar sērăcimea, care constituia parțea cea mai mare a poporului s'a re-tras în munți, după Picot, în munții din nord, unde toate celea au uitat — așa zice Xenopol — ce le-ar fi putut reaminti provincia română, reținându-și numai limba.

Însă acest popor miser retras în creerii munților cum și ar fi putut des-volta limba în acel mod, ca cum s'au desvölat acea în Balcanii de sud, în munții, Olympului și ai Pindului, chiar și cu acelea proprietăți interne și adau-suri externe? Cum ar fi putut ajungo la artielu și la formarea futurului toemai așa, ca limba sudică bulgară? Pre dăci-mea-getică foarte de grabă o au strimto-rit afară sarmatii căci când gotul Athana-ric pro la anul 375 s'a refugiat între munții Ardealului din 'naintea hunilor, a fost silit a strimtori de acolo afară pre sarmati. (Sarmatis extrusis). Deja și

Înainte de acea vandali locuiau în partea de cârmă apus a munților Ardeleni, cari sub luni ocupau loc tot acolo, șezând dela ei spre resărit gepizii; acestia însă au ramas domnii Ardealului până în timpul avarilor, locuind între ei și sub dănsii numeroși slavi, și următorii sarmaților și jagyzilor. Xenopol ce o drept afirmă, că gepizii au locuit dincolo de Dunăre, în Dacia Aureliană, ear nu în cea Traiană; dar acest lucru se poate înțelege din Procopiu, pro care îl citează față de Iordanes. Deoarece dacă Procopiu zice, că gepizii au dispus de Sirmium și Dacia întregă, a putut înțelege numai Dacia de dincoace de Dunăre, estinzându-se potestatea lui Iustinian până la Dunăre, acolo așadar n'au putut domni gepizii.

Dacă românii ar fi trăit în Ardeal în stat organizat și sub hierarchieă creștină, când au venit maghiarii; dacă așadar maghiarii ar fi dat peste români în Ardeal și dincolo de Tisa, după cum au dat de slavi dincoace de Tisa și pre amendouă țermurile Dunării, maghiarii în orient de secur ar fi adoptat o mulțime de cuvinte române, și cu atât mai virtos, deoarece românii ar fi fost mai culți decât slavii. Prin urmare partea limbei maghiare din orient ar fi bogată de cuvinte române și numai partea apuseană ar fi plină de cuvinte slavice. Însă limba maghiară începând dela Poșion și Șopron până la fluviul Siret din Moldova pretutindenea arată aceleș cuvinte slavice, precând din contra cuvinte române nu.

Aceasta argumentare a mea astfelu mi-o refutează Xenopol, că cuvintele slavice aflătoare în l. maghiară le zice ajunsă acolo prin cea română, cea ce voioște a dovedi prin o mulțime de cuvinte; precum prin alto cuvinte i-ar plăcea a documenta și acea, că limba maghiară a acceptat și multe cuvinte latine prin ajutorul limbii române.

Însă cu toate acestea Xenopol numai acea dovedește, că o foarte neumblat în filologie, cea ce de altmintrelea

am avut ocaziune a observa și cea ce nu o aci locul a dovedi prin multe esemple.

De asemenea acea face Xenopol a crede pro cetitori, că și primelo cunoștințe ale creștinismului maghiarii le-au împrumutat dela români; așa de esemplu cuvintele turn (torony), popă (pap), cantor (kántor), (keresztény) creștin, sânt (szent), păgân (pogány), mântui (menteni) etc. Ar trebui se scriu o mica, sau mai bine o disertațiune estinsă, se dovedesc, că întru cât se înșală Xenopol.

Că cuvintul român *măntuitoriu* nu se derivă dela latinul «manutenere» e evident și din acea, că românul pronunță pre cuvintul latin *tenere* cu *ține*. Însă aci nu e locul spre a demonstra adevărată și nu închipiurea limbii.

* * *

Prin lunga descriere Xenopol crede, că a demonstrat prin isvoare istorice, că românii în Ardeal au fost un popor puternic, și că astfelu Ardealul a stat sub stăpînirea lor. «Până ce maghiarii, zice el, au văzut înaintea lor a nobilime română puternică și care nu concedea nimic din al seu, pre aceasta o au îndulcit-o la sine, ca astfelu să-și continue viața sa spre desastrul poporului.

Însă după-ce au contopit în sine aceasta nobilime, adeca, după-ce au nimicit stavila cea mai puternică, prin care le-au fost împedecată estensiunea puterii lor, nu-i-au mai putut reține nimica¹.

«Ultimul atac a românilor din Ardeal contra constituțiunii, care a făcut marea mulțime selăvimea minorității, s'a întâmplat în anul 1848; și acea n'a fost altceva decât urmarea atacului din 1784—85. În 1785 românii s'au eliberat din slavism, în anul 1848 au pretins drepturi de patrioți.

¹ Tant que les Hongrois eurent devant eux une noblesse valaque puissante et insubordonnée, ils s'efforcèrent de l'attirer à eux, lui offrant, comme récompense, la perspective de la faire vivre toujours davantage au préjudice du paysan. Lorsqu'ils eurent absorbé cette noblesse, la seule digne qui s'opposait à l'extension de leur pouvoir, celui-ci ne connut bientôt plus aucune limite. La p. 131., 132.

Dorința lor începu a se împlini, când, în anul 1866, a erupt resbelul prusic contra Austriei. Austria învinsă a fost silită a primi condițiunile puse de maghiari, dualismul, și a sacrifica Ardealul, pre care maghiarii l'au încorporat în regatul lor, (accepter le dualisme et sacrificeur la Transylvanie que les Hongrois incorporèrent a leur royaume. La pagina 129).

De atunci suferințele românilor îs din ce în ce mai dureroase. Pretind îndrept cu energie independința țării lor, a cărei destui mai degrabă sau mai târziu ei îl vor hotări, deoarece ei compun mulțimea. Maghiarii le respund din ce în ce cu legi mai absolutistice, deoarece acest popor asiatic, care trăiește numai conform simțămîntului ear nu și inteligenței, nu să poate deda cu acel cuget, ca să-i primească de soți pre aceia, cari mai nainte i-au fost selavi. Pisma de moarte, care și-o manifestează față de români, numai cu estermizarea uneia dintre acestea două rase să poate termina»¹.

Sprez, că publicul cetitoriu, care știe judeca se va convinge, că întru cât se contrariază cu adevărul istoric acela trecut închipuit, pre care 'și fundează Xenopol și cu iel dinpreună istoricii și politicii români pretensiunile prezentului.

Acestea pretensiuni, după cum vedem, s'ar putea efeptui numai cu estermizarea maghiarilor.

În construirea trecutului închipuit din partea românilor cea mai mare parte o are scrierea istorii maghiare fără de critică și fără aprofundare.

Cu plăcere au enarat și enareză încă în continu fabula Anonymului despre statele puternice ale românilor și ne românilor, pre cari le-au nimicuit maghiarii, supunându-și nește popoare în-

¹ Les Hongrois, peuple asiatique qui vit par le sentiment et non par la raison, ne saurait se faire à l'idée d'admettre comme alliés ceux qui autrefois étaient ses esclaves. La haine mortelle qu'ils ont vouée aux Roumains ne trouvera sa fin que dans l'extinction d'une de ces deux races. La p. 129.

vinsă; privește și analizează seclii ducilor prin prisma lui Verbőczy; îș închipuește și relațiunile ethnographice din seclul al XVIII-lea și XIX-lea în seclii X., XI., XII., XIII. — Astfeliu face imposibilă pricepera și așteptarea aserțiunii bune sau rele a dezvoltării sociale și politice a însuși statului. Scriitorii români adoptează aceea, în ce greșește istoria maghiară. Și am văzut cum o primește Xenopol; să vedem dintr'un exemplu cum o primește preste tot.

«Societatea Carpații» din București s'au înființat din nou și mai puternic. De președinte și-a ales pre bănățeanul Basiliu Maniu, avocat și deputat, care ne vorbește perfect limba noastră (maghiară). Precum serie foia *Brașovul* (Brassó) Maniu și-a ocupat scaunul presidial cu o vorbire de mare valoare închiindu-o cu aceea, că e convins din adăncul sufletului său, că i-a bătut oara ultimă acelu popor și statului barbar și vandalic al maghiarilor; să fie pregătit poporul român întreg la ceea zi solemnă, în care voiu anunța între sunete de musică nimicirea Ungariei.

A mai ținut vorbiri însufletitoare (inflăcărato) Săcășan, Ocășan, Manolescu, Bobocanu, Popovici, Popescu și Ardelean, toți transilvanieni, și toți atâta contra Ungariei. Cea mai mare parte a presii române îi spriginește fidel pre acesti ultraști. Foia *Indépendance Roumaine*, cea mai estinsă foia (franceză) bucureșteană, a carei proprietar și redactor prim e român ardelean, *Ciureu*, în numărul său din marța trecută (an. 1885) a scris un articolu contra Ungariei într'un așa ton, cum n'am mai cetit nici odată din România»¹.

Co putem să facem contra acestei furii?

Trebue aplicată critica rece a științei atât istoria ethnographică a Ardealului, cât și a României.

¹ *Nemzet* în edițiunea de sara 1885 sâmbătă Maiu 30. (Pe ungurește).

Nici o fabulă, reforcează acea ori la cea fictă alui Tuhutum, nu ne poate reținea dela arătarea adevărului istoric. Dar să nu ne preocupe vederea noastră nici ambițiunea națională și rea credință. Presentul politic trebuie să corespunde

protensiunilor juste. Dătorința istorii a arăta, ce i-a fost adevăratul trecut a prezentului de acum. Numai dacă va face acest lucru, poate fi «historia magistra vitae».

Paul Hunfalvi.

ORIGINEA JOCULUI «PALOTÁS» MAGHIAR.

(Capăt.)

Villanella.

Ca doină populară e genul cel mai simplu al doinei și jocului. Subnumirea Villanella în înțeles strâns trebuie să înțelegem doine populare italiene.

După cum am amintit deja mai sus, știința de contra pond pornită spre înflorire, în decursul evului de mijloc și preste tot sistemul neperfect a muzicii, li-o dat lucru mai mult muzicanților de profesiune, ce trăiau în serviciul bisericii, decât poezilor de muzică, cari chiar și în urmă numai la atari rezultate au ajuns, cari is mai mult calculări matematice, decât rezultatul poezii. După toate acestea a urmat de sine, că în decursul secolului al XVI-lea doina italiană simplă, neartistică, a atras asupra sa atențiunea theoreticilor, ce remflau mai liber, dar sonoră și plăcută.

Floarea aceasta selbătică a nătării n'a putut mulțami nimie grădinerilor claustrilor din evul mediu, ma acestia — încât li-au fost în puțință, și au fost destul de puternici — din pietate a plivit plântele lumesti.

De altă parte și acea e drept, că Villanella nu s'ar fi putut desvolta în artă, dacă nu s'ar fi într'unit cu teoria scriitorilor de muzică. Apropierea, unirea — care o putem asemăna cu a căsătorizilor — s'a întâmplat în Italia, și încă cu așa foc, așa fără de hotar, încât Villanella a început a face euceriri scandalisătoare și în cântecele de missă, cea

ce apoi a dat lucru deajuns conciliului Tridentin.

Prin aceasta poezia populară italiană s'a desvoltat așa de artă națională, tocmai că sanguinica poezie franceză ori flegmatica germană.

Acestea fiește care au orecareva prerogative asupra celorlalte; însă din punct de vedere național trebuie să ne ferim de a ezice verdictul asupra lor, dacă naționalitatea lor și o prețuese mai presus de toate.

Însă dela italiană nime nu poate nega meritele de început, deoarece în timpul din chestiune Italia întocmai așa a fost centrul artii, cași în timpii mai vechi.

Aici a prins mâna primaară Villanella cu primul filosof theoretic, ear Apollo i-a binecuvintat.

Villanella în timpii din chestiune a făcut mari euceriri în toată Europa artistică. Au avut și specii mai desvoltate, între acestea madrigalul, cu care acum nu e locul să mă ocup. Texturile doinei populare desvoltate astfel pot fi mai poleite în poeziile imitate de francezi și germani, decât celea originale, însă au conservat nu numai daunele naive dispoziția plăcută al poporului, ei și humorul gros și vorbirea în două înțelesuri.

Dicționarul lui Mendel și în zilele noastre vorbește cu fanatism nemțese despre acestea timpuri.

«Villanellele frivole și ușoraticile ale italienilor — astfelu zice scriitorul dic-

ționariului — au început a se lăți puternic în Germania în secolul al XVI-lea.

Sau au tradus poezii originale italiene pe limba germană, sau le-au imitat acestea, Astfeliu au făcut și cu ariile, poezie și ariă stimându-se mai mult decât poezia națională germană, prin ce plăcuta poezie germană a fost esilată timp îndelungat de pe terenul artei poetice».

O atare muștrare nici de cum nu e îndreptățită. Toate înnoirile, toate modelele, toate imitățile genurilor de artă totdeauna s'au întâmplat de cătră imitatorii începători numai prin strimtorarea celei naționale. Dar în atari timpuri începătoare, cum au fost din punct de vedere musical artistic acei doi seclii, de musică artistică italiană a putut fi vorba, dar de musică națională Europa nici n'a visat.

Fantazia.

E atare gen, ce nu aparține jocurilor.

Toemai pentru cea, ca artă mai înaltă, a fost peatra de încercare a virtuozilor. Pentru indiformitatea ei s'ar putea numi mai bine poezie ex abrupto. Cujetul îl formează o țesă musicală scurtă cu un tact, sau cu un conținut și decât acesta mai scurt, în mod poliphon, formulată ca un exemplu, acum imitând o zicală acum alta, întru-ce trecerile se schimbă după genul tonurilor până atunci, până când ex abruptorul sau scăzind din axiome, sau exhaurindu-și obiectul ajunge la tactul de închiere.

Despre genul acesta fie de ajuns atâta, că deși n'are nimic cu musica de joc, însă în închiere, ma și în formule aflăm destulă afinitate cu musica de curte maghiară.

Ce atinge afinitatea musicii maghiare de curte tröbue să mai fac cunoscute încă două genuri: *allemande*-ul și *passamezzo*-ul preste tot.

Allemande.

Cu toată plăcerea 'mi anunț alipirea mea de ael punct al opiniunii lui

Mattheson, conform căruia în lumea artei *allemande*-ului i s'a dat locul prim (adeca în suitele secolului al XVIII-lea) și o cinstea mare și meritată a germanilor.

Acce încă subscriu, ce esprimă dicționariul lui Stössol prin următoarele cuvinte: «*Die Deutschen sind inimitables in dieser Gattung*».

Accasta nu o ar putea nega nici un inimic al nemților, nici chiar francezi. Cei doi reprezentanți ai artei naționale germane — Händel și Bach — nu numai ce atinge *allemande*-ul, ci ori și ce gen de atunci stau așa de sus, încât nu pot fi ajunși ma nici apropiați nici de francezi, nici de italieni, ma — zic mai mult — nici chiar de înșisi conaționali lor.

Cu un cuvint acca ce s'a zis în 1737 să poate zice și în 1891.

Fie fiește care națiune ambițioasă de fii sei mari; deorece acesta e un impuls puternic pentru înaintarea națională; căci ce rămân pe terenul musicii naționale, acca națiune, care rămâne rece față de atari indivizi eminenti, acca națiune nici când nu va putea ajunge până la *suit*.

Cu toate acestea fie 'mi permis a observa următoarele:

Ne considerând arta lui Händel și Bach, din natura lucrului să poate ezice pentru-ce a ajuns de a fi *allemande*-ul în primul loc în suitele internaționale.

Cunoscând caracterul celorlalte genuri de joc, o ușor de văzut și înțeles, că de dărăbă de deschis, sau după preludiu înmediat nici o piesă nu e așa aptă, ca linul *allemande*; ma chiar și dacă și-ar perde întâietatea, mai înderept de abia i-ar și putea înșira fără dobelăzarea dispozițiunii. Acest lucru îl protinde starea psihică.

Mai departe fie 'mi permis a observa, că deși *allemande*-le lui Händel și Bach — ca invenții germane — îi servese spre onoare neamului german, însă acest *allemande* numai pe timpul acestor doi meșteri mari au luat caracterul stilului german, căci preste tot stilul ger-

mân păsește pronunțat pre timpul acelor doi meșteri mari.

Allemande, cu gen de artă, e cu mult mai dincoace de timpul indicat de Mendel. Preste tot din celea scrisă de auctorii dicționarelor numai atâta stă, că spre nașterea acestui gen au dat ansă doinelor germăno; astfel trebuie să fie, căci altminteră nu l'ar fi numit allemande. Însă începutul nu e de a să pune pre timpul lui Ludovic al XIV-lea, ci cu mult mai 'nainte, în acelea timpuri, când au existat ce e drept artiști italieni, francezi, germăni, spanioli, englezi, poloni și maghiari, dar imitându-se unii pre alții, n'au cunoscut știl național.

Atunci s'a născut primul allemande, și după cum dovedește și numele, chiar în Franca. Acest eveniment să poate pune deodată cu moda villanelle-i și e probabil că cu acesta de împreună s'a lătit în toate părțile, la germăni conservându-și și numele original, care apoi a rămas și în timpul marilor meșteri, deși acum s'a transformat în german. Numai acum s'a transformat în german; căci în decursul secolului XVI—XVII în cadrul știlului unitar numai de nume s'a deschilinit de cealalte. E mai mult decât probabil, că pre aria allemandului la început au și cântat și au și jucat, mai târziu însă s'au prefăcut numai în musică instrumentală pentru ascultat, cași doinele noastre, si în atare calitate nici n'a fost acomodat pentru pași de joc.

Iată, literatura allemande a virtuoșilor de lyră, din care s'a format o antitosă neinpăcată între Rousseau și scriitorii germăni de dicționare, adeca «allemande o germăni, pentru că e allemande», și iarăș «allemande nu e german, pentru-că e allemande».

Acum voi trece la passamezzo-uri.

Passamezzo.

Precum îi documentează și numele, e joc național italian. Despre timpul începutului lui nu avem date, însă aca știm, că în secolul al XVI-lea și a ajuns culmea desvoltării.

Cu musica lui s'au ocupat cei mai celebri virtuozii de lyră, parte spre admirarea lor în tehnică, parte în invențiunea poetică. Despre construcțiunea jocului după Praetorius numai atâta știm, cea ce o cu puțin mai mult decât nimica. După dînsul de abia stă din jumătate atîta pași, ca galliarda din 5 pași: «*quasi dicas mezzo-passo*».

Din aceasta trage deducerea dicționariului Stössel: adeca e așa cași o jumătate de galliardă.

Cu acestea ne putând a fi întocmai mai înțelepți, dacă trebuie să facem filologia, atunci să lăsăm cuvintele în acea ordine precum sunt: *passo a mezzo*, și de aci va eși la iveală, că aceasta espressiono nu să refereste la cuantitatea pașilor de joc, ci la durata acelor (la timp), și voiește a notifica starea dintre pașii repezi și lini. La Mendel aflăm deja v'ro câteva opiniuni: «după unii e un joc lin plăcut; după alții e doină italiană, pre a cărei rythmi păsece de alungul căsei».

După acestea ce mai voiesc a zice referitoriu la *passamezzo*, la acea virtuozii de lyră 'mi servesc cu materialul.

Considerând construcțiunea virtuoză a musicii, e fără indoială, că timpul mișcării a fost o promenadă bine mesurată, și fiindcă a să preumbla altcum nici nu să poate numai de alungul chilii. Împărțirea tactului e de patru măsuri, de comun cu auctact.

Însăși musica n'a stat din perioade cari să se schimbe între sine, ci numai din un period mic de doină, cu un sau două cercuri de musică.

De sine urmează de aci, că musicanții acest period mic, conform pretenșiunilor preumblătorilor, până atunci l'au tot repetat, până ce a ținut preumblarea.

De aci meșterii italieni au putut avea cunoștința de timpuriu despre aceasta monotonia musicală, dar de n'ar fi avut, atunci de secur au ajuns la aceasta cunoștință virtuozii ce s'au ocupat cu *passamezzo*, și la acest lucru e de a să atribui, că cu ocașiunea repetării totdeauna în calitate gradată, cu forme mai schimbate erodau aria până la exhaurare.

Numărul repețirii n'a fost doțermurit. În colecțiunea mea sunt repețiri de 3-ori, 6-ori, 8-ori, ma și de 11-ori.

Iată începutul variațiunii, — ca go-nului de sine stătătoriu, — pre care dicționarul lui Mendel o atribue la «*Tabulatura nova*» lui Samuil Ioan Scheidt (părțisanul lui Zarlino) aparută în 1624. Aceasta tabulatură e o tabelă de organe; dar virtuozii de lyră în timpul amintit folosindu-se de toate doinele passamezzo posibile, întâietatea pe acest teren îi compe-te pre ei.

Ce atinge originea muzicii de curte maghiară într-o toate muzicele de joc europene e mai însēmnat passamezzo.

Și numele documentează acest ade-văr, căci pre primii palotaș (de curte) s'au indatinat ai numi *passamezzo ongaro*.

Acesta trebue deci sē'l considerăm de isvorul original; dintro celorlalte francezii numai mai târziu au influențat asupra desvoltării; germânul însă — de cea ce să ne păzească ceriul — în zilele noastre voiește a ne Wagnerisa.

Nu mă aflu în o așa poziție plăcută, că ca germâni allemande-ul, așa cu passamezzo ongero-ul sē'l atribuește cutarui villanello maghiar. Aceasta nu o pot face nici pentru aceea, pentru că nu suntem în stare a areta doine populare din acelea timpuri vechi, dar putem asera cu mare probabilitate, că chorii ambi născuți prin espressionea limbei maghiare au țisnit și atunci, cași în zilele noastre; acea însă o știm bine, că doina poporală maghiară și mușica de curte încă și în zilele mai nouē sunt așa două concepte neinpăcate între sine, cași curtea cu colibă, aristocrația și democrația, apă și oleiu.

Așadar primului passamezzo maghiar, ma chiar și celorlalte, li-a dat viață câte un maestro și villanello italian, fiind maghiar numai într'atata, într-o cât a fost, sau au fost acomodate pre pași de joc maghiar. Așa trēbue să fie; deci altmintrea nici italienii, nici colecțiunile tabulare nu le-ar fi numit passamezzo ongaro.

Și afinitatea construcțiunii ce este

într-o passamezzo maghiar și italian încă documentează aceasta.

Repețitorii italieni — după cum am văzut mai sus — nu sunt ce e drept legați de un număr hotărît, și într' aceasta ar fi ceva deosebite; căci — dacă 'mi este permis a ezice pre basa celor două passamezzo maghiare remasă în sus — numărul repețitorilor maghiari e hotărît patru; însă fiește care repețire stă din trei-petru tacte, cari cu ocașiunea repețirii, cași a italienilor, în continuu și gradat sunt mai formative. De acea considerând afinitatea dispusețiunii italiene, identitatea inchiierilor, nu să poate trage la indoieală originea italiană a muzicii de curte maghiare, ce atinge însuși jocul rythmele sonore și bine mesurate ale repetitorilor ne îndreptătesc a suspicio-na, că pașii jocului sunt mai precisi decât preumblarea italienilor, și că au o formă mai caracteristică.

Încă numai câteva cuvinte despre afinitate.

Sunt passamezzo italiene, cari în continuu ne reamintesc stilul lui Tinodi, și mai virtos cântul acestuia despre obsidiul Eger, pre care Matrai o a redat în transcripțiune nu de ajuns de fidelă și cu unele greșeli.

Între amondouē știlurile deosebirea e numai atata, că a italienilor mai vial alui Tinodi e mai apesat, câteodată trist, plângătoriu.

Matrai referitoriu la obsidiul Agri din cuvint un cuvint cu următoarele cuvinte să esprimă: «Aceasta ariă în acea formă, precum stă în resolvirea provēzută cu acompaniarea de fortepian, redă perfect partea primă a melodii line de miliție de pre timpul nostru, și ca atare nu e numai unica între doinele lui Tinodi, dar purtând pre sine și forma doinelor din present, să poate numi mai vechi doină poporală».

Lui Matrai în acestea nu i-să poate da drept. Una dificultate e acea, că doinele lui Tinodi nu au putut semăna doinelor populare celor vechi; căci la Tinodi nu sunt choriambi, și lui Matrai

nu i-să poate iărta greșala, că în transcriere a folosit eboriiambi.

Nici asemănării cu doina militară nu stă, că și afinitatea e mai aproape cu marșul.

Că marșurile vechi maghiare au fost așa, o putem dovedi cu marșul cântat cu ocaziunea resbelului lui Napoleon, a cărui auctor a fost probabil Adam Horvát.

Appendice.

După arătarea izvoarelor muzicii de curte maghiare ar fi interesant și sentențios a ținea o revistă și asupra desvoltării aceleia.

Aceasta lăsându-o pre de altă dată pentru vastitudinea obiectului, cu această ocaziune fie-mi permis a anticipa două cânturi bisericești de pre la începutul seclului al XVIII lea, în cari vom vedea, că doinele noastre populare deja pre atunci, palotaș-ul și ciardaș-ul, sau pre lângă conceptul contrariu de biserică și eracimă, cu ce putere melodică au influențat nu numai asupra muzicii de curte, ci și acelei bisericești.

Auctorii acelor două cânturi bisericești e prințul Paul Eszterházy, nadorul Ungarii. Toate opurile lui de muzică cu text latin au apărut în 1711 fără loc sub titlul *Harmonia coelestis* înformat de coală mică în edițiune luxuoasă. *Harmonia coelestis* în literatura noastră maghiară e

fără soț. E ocolecțiune de cântări ocazionale aacompaniate cu organe, instrumente de muzică, ma chiar și cu un oschestra întreg, cari cântări primul nu numai le-a transseris, ci le-a edat spre folosul public preste tot ca opurile lui originale, sau — după cum serie în titlu — *ad usum musicorum*.

Bunăvoința prințului însă sortea o a împedecat. Așa cred, prin moartea lui întimplată în 1712 *Harmonia coelestis* nici când n'a ajuns în circulațiune, și în timpurile curuților s'au nimicic cu totul. Două esemplare însă totuș au rămas. Unul la episcopul Bubicș, celalalt, care odinioară a fost a lui Iosif Haydn, e proprietatea mea. (Mai de nou am ajuns la cunoștința, că dându-să biblioteca de manuscrise a prințului comisiunei religonare, aici au aflat încă 15 esemplare ascunsă).

Din această colecțiune am arătat amintitele două cântări. Una e salutarea Mariei cu textul *Ave maris stella*. Cealaltă e doină de leagăn, prin care Maria își adoarme băietul plângătoriu. Nu am mai mult de zis, decât a accentua, că *Harmonia coelestis* a lui Paul Eszterházy e un don frumos dat nu numai Sftei biserici maghiare, dar tot odată își asecură șișei un loc strălucit în istoria muzicii maghiare.

Ștefan Bartalus.

CUVINTELE ROMÂNE ÎNPRUMUTATE DE LIMBA MAGHIARĂ.

(De Iosif Szinnyei.)

(Urmare.)

Baderka [Csik-Madaras com. Ciucului Nyr. XIX. 527; *bádírka*, Săcuime Nyr. XIV. 47]: butoiăș (hordocska), *balerkă*, *barelkă*: baril (Cihac), fass (Șăineanu), dio grosse flascho (Bacianu). În l. română acest cuvînt e luat din slavism vezi: slav v. *barilo*: fass, vslav. *baril*,

croat. *barilica*, sêrb. *barilo*, *bario*, polon. *barila*, rus. mic *barilo*, rus. *barilo*, *barilok* [Miklosich Etym. W.]; rus. *barilka* rus. mic *barilka*, polon. *barilka*, *barełka*, [Cihac I. 7.]. Dintre cele două forme românești mai originală e *barelcă* din care forma *balercă* sau format ori prin schimbare de

sunete, ori pre calea dissimilațiunei adică: *barecă* > *barercă > *balercă*. Din forma ultima s'a format secuiեսul *balerka*, *bádírka*. Schimbarea sunetelor *l* > *d* o putem lua și ea una obvenită pe calea fiziologice fonetice de oarece atari formațiuni avem d. e. în un dialect al limbei ostiace [ung. *hall*; f. *kuule-*, lp. *kulle-*, *gulla-*, mord. *ku'le-*, cser. *kol-*, zürj. *kil-*, votj *kil-*, vog. *zol-*, *kuol-*, ost. B. *zul-*: ost. Trs. *zud-* Mus. 82; ung. *vol-*, *val-*, f. *ole-*, mord. *ule-*, cser. *ul-*, zürj. *vil-*, votj *val-*; vog. *ol-*, ost. B. *ul-*, *vil-*: ost. Trs. *ul-*, MUsz. 592; ung. *hal-*, f. *kuole-*, mord. *kuli-*, *kulo-*, cser. *kol-*; zürj. votj. *kul-*, vog. *kal-*, *kol-*, *zol-*, ost. B. *zal-*, ost. Trs. *zad-* MUsz. 78.]; dar' transformările altei limbi — fie și înrudită — nu le putem folosi aci ca argumente căci acele numai aceea ne arată că atari transformări în faptă sunt posibile. Atâta însă nu e de ajuns ei trébue să dovedim că transformarea care conform dovezilor prestate de alte limbi, e posibilă, vine înainte și încă și acela dubiu adică: *válal* (vállal): *vádol* (éválúta: évádúta), despre care nu să poate argumenta că forma cu *d* s'ar fi format din cea cu *l* în urma transformării lui *l* în *d* [MUsz. 564]. Așa dară după ce nu avem document sigur despre o atare transformare în l. maghiară, țin de mai probabil că cuvântul *bádirka* (*bádirka*) s'a format din românescul *balercă* sub influința oarecărui cuvânt cum e bună-oară cuv. *veder* care ca măsură de fluide și în special de vin în Ardeal și azi e folosit preste tot locul d. e. «öt veder borom termett», «tizenöt verdes hordó» etc. Fiindcă cuvântul *veder* pre cum vedem însemnează mai ales vasă de categoria butoaielor foarte ușor s'a putut întâmpla că sub influința acestuia s'a născut apoi din cuv. *balercă*: ung. *baderka* (*bádirka*).

Bádian: «o specie de plantă folosită la aluaturi» [Tsz. Sécuime] rom. *badian*: der sternanis (Barcianu).

Bakonyás: [kis-kereskedő, szatócs, Aiud Tsz.] — rom. *băcănie*: épicerie (Cihac), die spezerei-handlung (Barcianu, Șăineanu); *băcân*: épicier (Cihac), der

Spezerei-händler (Barcianu, Șăineanu); gewürzhändler (Șăineanu). În limba română avem încă pre lângă formele *băcănie*, *băcân* și cuvintele *băcălie* și *băcăl* dintre cari formele cu *l* sunt cele mai originale.

Cuvântul *băcăl* românii l'au luat dela turci ori albanezi; d. e. ture. *baqqal*: épicier; alban. *bakâl* (croat, sêrb. *bakal*). Formățiunea *băcălie* > *băcănie*, o formățiune românească [vezi: *ferar*: der eisen-schmied, eisenhändler: *ferărie*: die eisen-handlung]. Cuvântul unguresc *bakonyás* nu-i alteeva decât derivățiune ungurească a cuvântului *băcănie* cu terminățiunea —.

Balán, balánk, bolán: 1) *balánk* [(fehér) la ciangăii moldovenești Nyr. X. 203]; 2) *balán* [(szőke-szörü-juh) Maros-zék Vadr.]; 3) *bolán* [(buta-szarvu moldovai ökörfaj = vite ciute din Moldova) com. Ciucului Nny. VI. 368]: — rom.: *bălan* = blond, *cal bălan*: cheval blanc, schimmel (Cihac, Barcianu, Șăineanu). Inprumutarea cuvântului *bolán* din română o arată încă Edelspacher [Nyk. XII. 97.]. Despre *balánk*: *Munkácsi Bernát* ne spuné [vezi Nyr. X. 203.] că acest cuvânt este = «cu românul *blanc*», să înșală însă ori în ce înțeles iea densusul cuvântul «roman» de-oare-ce ciangăii Moldovei nu au putut lua acest cuvânt din nici o limbă «romană» decât numai din cea »română» în care însă cuvântul *blanc* nu să află. Din românescul *bălan* s'a format uugurescul *balán*, *bolán*; și forma *balánk* ni-o putem cugeta chiar așa cum este lângă *csilán*: *csilánk* [Besenyőd com. Saboleiului Nyr. XII. 47.] și lângă *balin*: *balink* [Hétfalu comit. Brașov Nny. 347.]

Balkány, balkán: mocirlă, loc apăsos care în vreme ploioasă e ca un lac [comit. Sătmarului Nyr. VIII—523, X—430, XII—527, (?); Krassó comit. Sătmarului Nyr. XIX. 335; comit. Sătmar Paul Király Poresalma] — rom. *bîle*: flaque, mare; *pfütze*, morast; *balcăz*: morastig (Cihac, Barcianu). Originea cuvântului românesc o a-să căuta — după Cihac — în cuv. albanez *pelk*: flaque

étang. Forma cuvîntului ungurese ne îndrumă la formele române *balcân, *bîlcân* de cari însă nu cunoșc.

Bálmos: [mîncare pregătită din făină de cueuruz cu lapte sau unt (comit. Maramurășului com. Hajdu — Ales. Nagy; comit. Cluj com. Succak Nyr. XVIII. 575; Săcuime Tsz.; comit. Treiseaunelor Nuy. VI. 216; Moldova, Klezse Nyr. V. 528.] — rom.: *balmoș*, *balmaș*: un met farineux, talmouse; milchrahmeri mit türkischem weizen (Cihac, Bărcianu, Șăineanu). Iosif Balassa crede că acest cuvînt maghiarii l'au luat dela slavi [Nyr. XVI. 17.]; Cihac zice că românii să-l fi luat dela unguri; Alexies însă nu-l numără între elementele împrumutate dela maghiari. Părerea mea este că nici are drept Balassa, nici Cihac. Nu cred a fi luat dela slavi pentru-că nu-l aflăm decât singur în limba polonă și nici aici nu are acel înțeles care-l poșede cuvîntul *bálmos*, deoarece polon. *balmosz* nu notează mîncarea ca atare ci numai o parte întregitoare a acelea [Miklosich: *balmosz* = maisgrütze] Pentru aceasta numai nu suntem destul de îndreptățiți a trage la 'ndoeală împrumutarea acestui cuvînt dela slavi dacă nu ne-ar sprijini și împrejurarea că cuvîntul ung. *bálmos*: consună întru toate cu rom. *balmoș*-*balmaș* și că chiar între acele teritorii a l. maghiare e mai usitat cari vin mai des în atingere cu românii [datele citate în "Nyolvszótár" încă îs luate din Ardeal]. Urmează deci numai rezolvarea întrebării că care fu împrumutatorul: românul ori ungurul? Deslegarea acestei întrebări e îngreunată încă și prin împrejurarea că acest cuvînt nu are familie în nici o limbă. Doauă împrejurări vorbesc însă totuși în favorul l. române. Prima e aceea că cuvîntul *balmoș* notifică o astfel de mîncare cu care străbunii noștri de sigur nu s'au putut outri ne avînd cele de lipsă la oțnsa; cu atît mai sigur au trăit însă românii cari nu numai aveau cele de lipsă ci s'au și ocupau cu cultivarea acelei plînte. Nu e eschisă în ũ și prepunerea că însuș *balmoșul* să fi ajuns și la dînsii din alt loc, dar' de sigur

dela noi nu. A doaua împrejurare este că acest cuvînt în română are și geamen, așa d. e.: *talmoș* — *balmoș*, *talmeș* — *balmeș*: mic-mac, galimatias, das durcheinander, der galimathias (Cihac, Bărcianu, Șăineanu). Nu este de necrezut că silaba primă a acestui cuvînt stă în legătură cu fraucesul *talmouse* — deși nu pot descoperi că în ce fel de legătură — care însă însemnează: «pâtisserie de fromage, d'oeufs et de beurre; käsekuchen» în care cas referința dintre *talmoș* și cuvîntul original *balmos* e chiar așa a-să esplica ca în ung.: *firka*, *baggat*, *berget*, *bedereg*, *bagjált* din cari: *irka-firka*, *aggat-baggat*, *herget-berget*, *hedereg-bedereg*, *kiált-bajált*, [cest din urmă vezi: Ny-szot.; argumentele referitoare la celelalte să vor cuprinde în noul dicționar dialectic].

Banya: — rom. *bună*: grand'mère, gross-mutter (Cihac, Bărcianu, Șăineanu). Cuvîntul românesc correspunde lat. *bona*; însemnătatea-i este: fr. *bon-papa*: tată-batrîn (Cihac). *Banya* încă e unul dintre acele puține cuvînte române ce au trecut în limba maghiară [Georg. Alexies: *Banya*. Nyr. XVI. 514.] Ca împrumut special trêbue să considerăm cuvîntul *bonya* din Kalotaszeg «mamă-batrînă» [Nyr. XVI. 143.] care și în privința înțelesului correspunde întru toate românescului *bună*. E foarte probabil că și *banya* mai de mult a fost *bonya* altcum nu ne-am putea esplica că cum de s'a făcut din românescul *u* în ungurește *a*, deoarece la împrumutări rom. *u* sau rêmâno neschimbat, sau să prefacă în *o* dar' nici când în *a*.

Barbanok: hederă helix minor [Baia mare com. Szatmár Nyr. XIII. 577], — rom. *bribornic*, *bobornic*¹: veronica becabunga, bachbunge (Cihac, Bărcianu, Șăineanu). Cuvîntul român e luat dela slavi; slav. v. *lobornik*: veronica

¹ Însemn că pre lângă aceste forme aici amintite mai există și o altă formă mai apropiată de cuv. unguresc folosită prin ținutul Bistriței, pre valea Bărgăului și Someșului. Adecă pre acele locuri: hederă helix minor e cunoscută în general sub numele de *bărbănoc* (vezi «Flora» lui Porcius).

baccabunga; bohém. *bobovnik*: celtis australis; croat. sêrb. *bobovnik*: herbae genus, v. slav.: *bobolnik*: lepidium cardamon, *bobovnik*: gnaphalium divicum; or. *bobovnik*: amygdalus naurus; rus. mic *bobovnik*: monyanthes trifoliata, veronica beccabunga. Ungureseul *barbanok* ne îndrumă direct la originalul românesc.

Baráncsik [Hétfalu, Zajzon, comit. Braşov Nyr. III. 326; *baranzsik* Hétfalu comit, Braşov Nyr. XXI. 144.; *bazáncsik* (?) Hétfalu comit. Braşov Nyr. V. 329.]: vël de mătasă. Lucaciu Patrubány e de părere că atât *baráncsik* cât şi *baranzsik* e luat dela turci. Primul corespunde (după părerea lui osm. borunzuk: «schleier, feine leinwand», ciag. *bürünzük*: corespunzătorul lui «schleier». El continuă referitor la *baranzsik* astfel: «aci să pot lua în considerare osm.-pers.-bezen: «egge» şi osm. *bazen*: eine art feiner barhent, presupunând ca împrumutarea formelor **bazenzik*, *bazanzik* formate cu terminăţiunea *--zik* după analogia lui *borundsuk*». Să vedem într-una cât are drept. N'am nimica contra părerii că cuvîntul ungurese *baranzsik* ar fi copia formelor turceşti **bazenzik*, *bazanzik*; dar în vine cam şod că două cuvinte așa de asemenea și la formă și la înțeles, cum e *baráncsik* (*--zik*) și *bazáncsik* s'ar fi format din două cuvinte turcești de etimon cu totul deosebit și ar fi trecut în limba maghiară nu în două părți deosebite ci în unul și același teritoriu dialectic foarte restrîns, în cel din Hétfalu. Aceasta o cred de foarte neprobabil.

Să cercăm deci altă soluție. Atîta putem ști a-priori că variațiunea maghiară nu poate fi nici decît derivațiunea lui *bazáncsik* deoarece în limba ungurească transformarea $r > z$ nu există. Fiindcă vorbim însă de împrumut dela turci, putem presupune și aceea că această schimbare a putut avea loc în l. turcă și pre cum corespunde *baráncsik* (*--zik*) turcescului *borunzuk*, chiar așa să corespundă *bazáncsik* turcescului **bozunzuk*. A presupune aceasta ne îndreptățește și aceea că în limba turcă transformarea $z > r$ în faptă există; cu toate aceste da-

că s.rutăm mai de aproape starea lucrului trebuie să punem la o parte și această presupunere. Știm adecă că transformarea $z > r$ o aflăm numai la o unică limbă turcească (ciuvaș) carea în multe cazuri ne prezintă r în locul lui z (=s) din celelalte limbi turcești d. e. osm. *bize* tăt. *sizgo*: ciuv. *sirü* voaui; osm. *sekiz*: cinv. *sakir*: opt; osm. *doquz*: ciuv. *tuşur*: noauă; osm. *otuz*: ciuv. *vutur*: treizeci; osm. *qiz*: ciuv. *çir*: fetiță etc. Deci dacă am crede că și în cazul de față a avut loc o atare schimbare, atunci trebuie să luăm că **bozunzuk* e forma turcească comună și *bozunzuk* forma ciuvașă. Dar' aci să opune realitatea deoarece forma cu r o aflăm chiar din contra la osmanli și ciagatai precînd la ciuvași nu aflăm nici una nici alta.

Ne avînd în cătrău am putea pune și acea părere pe tapet că forma vulgară turcească la început ar fi putut fi **bozunzuk*, *börünzük* luată dela ciuvași. Dar' aceasta, astragînd dela alte pedeci, nu să poate presupune nici din aceea simplă cauza că forma ciuvașă corespunzătoare ture-vulgl. **bozunzuk*, *bözünzük* nici nu este **borunzuk*, *börünzük*, ci mai-că **porunzo*, *pörünzö* deoarece să ține între particularitățile limbice a limbei ciuvașă că față cu b dela începutul cuvintelor în limba turcă vulgară adesea ne arată p și față cu finalele: *--ak*, *--ek*, *--ik*. *--ik*, *--uk*, *--ük* în cele mai multe cazuri ne prezintă: a , e ($ä$), o , $ö$, $ü$; d. e. *bil*: știe; *bat*: pod: să scufundă; *bit*: *pid*: pîd: să termină; *bur*:- *pur*:- șorubește; *buz*:- *pur*: ghiață; *balik*: pola: pește; *toprak*: *tupra*: pămînt; *kujruk*: *çürö*; coadă; *doruk*: *turo*: vîrf; *jauruk*: *çuro*: pui de pasere etc. Dacă însă în l. ciuvașă ar fi fost **porunzo*, *pörünzö* atunci nici ar fi putut-o lua osmanlii în forma: *borunzuk* nici ciagataji în forma *börünzük*.

Din toate cele de pînă aici nu putem trage altă concluziune decît că forma *bazáncsik* comunicată în Nyelvör tom. V. p. 323. nu poate fi alt-ceva decît sau eroare de penă sau de tipar.

Dar' nici aceea nu o putem accepta că forma *baráncsik* (*--zik*) o avem di-

rect dela turei căci ea corăspunzător formei osm. *borunzuk* în ung. am putea aştepta cu deosebire forme ca *borunesok, *boronesok*, *baronesok* (—*zruk*), [ture. *bon-zuk*: ung. *bonesok*; ciag. *turuk* ung. *tulok*] şi am putea foarte cu greu documenta că pentru ce s'ar fi făcut din *borunzuk*: *barănesik* (—*zruk*). Afară de acea împrejurarea că acest cuvânt în întreagă limba maghiară nu obvine decât numai la ciangăii din Hétfalu cari sunt în apropierea nemijlocită a românilor, ne îndrumă a cerea originea acestui cuvânt în limba română. Şi nici nu căutăm în loc rău deoarece românii deja au cuvântul luat ture. *borunzuk*, *burunzuk*, *burunzik*, *boran-*

zik: «espèce de soie, soie grège, filosello, fleuret (soie); rohseide, flockseide», (Cihac, Bărcianu, Şăinoanu) şi din *boranzic* s'a format în limba ciangăilor din Hétfalu *barănzsik*, *barănesik*. Aceasta e sigur. Fără îndoială este şi aceea că forma *barănzsik* după ce în rom. nu există variaţiunea *bozangic car' aceeaşi formă din *barănzsik* nu s'a putut forma; zic e fără îndoială că aceasta formă trebuie să o privim ca pe una care nu există decât pe hârtie şi căreia numai oroare i-a putut da naştere.

(Va urma.)

Trad. de Ion Pap C.

CEL DIN URMĂ STĂPÂN AL UNEI CURŢI VECHE.

(Urmare.)

IV.

Nu presto înaltă vreme sosese în sat o mulţime de jândarmi. Notariul căpăta ordin ca să restabilească pe grădinar car la locul său şi să'l apere şi protegeză până când forul competent va termina pertractările referitoare aci. Mai departe să ajute jândarmilor la arestarea conţurbătorilor liniştei şi scrutare după armele ascunsă. Jândarmii numai decât şi încunjurară curtea arestară sêrvitorimea şi încep perhisiţiune prin chilii. Radnothy când auzi dela Ştefan, care grăbi a-i aduce la cunoştinţă starea lucrului, turbă de mânie, căci deşi ştica mersul guvernului, acum când să vedea faţă în faţă cu sateliţii aceuia toate ranele i-să deschisă de nou. Umbla prin chilio ca nebun, cautându-şi sabia ca s'o înfigă în cel dintâi care va euteza a intra la el. Ştefan îi apuca ce e drept sabia din mână dar prea târziu căci chiar atunci intrară jândarmi în chilio. Radnothy sta ca înlemnit, cele ce vedea îi păreau atât de imposibile de credea că toate 's numai vis; car furia de mai 'nainto

să prefăcu în uimire şi reculegându-să privea cu dispreţ cum lua jândarmii sabia din mâna lui Ştefan, cum rescoleau patul, cum scrutau siceriele şi cum îi declarau că e prinsonerul lor să se pregătească de drum.

— Înţeleg, aud şi protestez contra ori cărei specie de forţie — strigă Radnothy rădicând mâna 'n sus caşi când ar avea de lucru cu ceva execuţiune — protestez contra unei judecăţi ilegale! M'aţi preceptat, depărtaţi-ve din curia mea.

Oficierul însă nepreceptând nici un cuvânt ungureşte numai sta şi se uita.

— Dar nu porniţi încă? — continuă Radnothy şi mai aspru crezînd că oficierul începe a avea respect de vorbele lui. Nu ştiţi că curia nobililor e sântă acolo ploaca, vântul şi fulgerul poate umbla după plac, dar oameni numai ca oaspeţi îs pun' piciorul în dânsa, Apoi eu ştiu primi oaspeţi. Ştiţi ori ba, dacă nu ştiţi puteţi merge.

Oficierul se tot mira şi ruga pro notar să-i esplice; că ce vorbeşte. Notariul îi şi spune rezând că măria-sa doar-mo de doi ani de zile aşa de greu că

nici acum nu s'a putut deștäpta și vorbește în somn.

— Vö mai spun încă odată sä vö depärtați — repetä Radnothy — au nu știți cä legea numai atunci vö dă drept a prinde pre nobili când il aflați cä a furat; dar eu ce-am făcut, mi-am apärat moșia carea auctoritäțile de azi au au știut sä mi-o apere sau și de au știut nu au vrut care faptă sä va adeväri ea la locul säu; chemați-mö la judecatä, më prezentez bucuros, nu am causä de ce sä fug apoi avere mai am încă atäta cä pot purta proces și o sutä de ani. Protestez încă o datä särbätorește contra întregiei proceduri. Înțeles-ați — depärtați-vö.

Prefectul toate le-a probat së molcomească pre Radnothy dar acesta nu asculta de nime, pänä ce spunënd tot ce a avut pre inimä oficierul pași cäträ el și punënd mäna pre el il declarä formaliter de prinsonerul säu. Acum nu mai zisä nimic, tăcut și cu deplinä demnitate së urcä în träsura arätänd locu oficierului länghä sine într'un mod atät de impunător, cași cum acela din grația sa ar ocupa locul arätat. Când vözü însă cä ce voioși aratä curialistii dupä träsura sa, cä grädinärița triumfătoare së muta, ear în vechea sa locuință, când vözü cum fugea sermana Mányi plänghänd dupä träsura pänä mai în capul satului; când vedea cä iubitul säu läcaș din ce în ce începe a sä perde din vedere; fie cä așa-i veni ori ca sä-și acopere nëcașul mare începu a tuși.

Acest eveniment preocupä încă multä vreme pre cei rëmași acasă. Prefectul mai în toată ziua spunea econoamei cä aceste toate le-a profetit ö înainte; acum puncte pe lucru dacä ai cu ce, angajazä särvitori noi, dacä ai de unde, cine-i acum cauza dacä vom merge și mai îndöröpt de cum suntem. Econoama întreba cu mänele 'n șold cä ea pre a cui seamä sä fearbä? barömi de n'ar fi dus și vizitiul cäci atunci tot mai avea pre seama cui, adausë invertänd cu drag un inel de aramä ce il cäpëtase. dola el încă la tögul trecut. Mica Mányi, zicea însă cä ea va mäna două gäște în oraș a

läsa së le frigä și le va duce la märia-sa, care tröbuie cä träiește foarte räu în închisoare. Econoama sta uimita și adausë: broseuța aceasta în toate cele iş bagä nasul.

— Ce știi tu — o dojënea pre sermana — tu așa erezi cä pre märia-sa il pun la un loc cu Marezi și Pišta, și 'l înfundä din päne și apă: tu proastă tu, märia-sa chiar așa träiește și acolo ca acasă, grijește tu de gäște acela-i lucrul töu.

În sat încă vorbeau foarte mult de întimplarea aceasta. În interesul interogatoriului erau foarte mulți citați în oraș de unde apoi care de care înturna cu față cum de cum mai serioasă oprindu-se dinaintea cänceläriei comunale unde erau supuși unui interogatoriu și mai minuțios. Unul zicea cä grädinariul sä poarte mai acomodat ca märia-sa care cu toți së sfädește și cu greu va scäpa de temnița pre viață. Altul spunea cä märia-sa e morbos, cu ochii lui a vözut pänä ce au dus la el medic, doar' nici nu mai träește acum. A treilea povestea cä treaba pämenturilor curiale nu-i prea curatä cäci nici oficierul nici comisariul nu së apucä de dënsa, deocamdata remäne în suspens pänä ce o vor subșterne împëratului, dar märia-sa totuș va avea puțin nëcaș cäci a avut sabie färä a-i fi conces, a revoltat satul. A patrulea tot de aceea vorbea cä cât mai învërrt acolo pre cel om, cât amar de härtie mai scriu, zöu nu mult îi va remäne märiei salo din avere. A cincilea aceea veste o adusä cä Radnothy mäni alaltä scapä din temniță, domnul tot domn römäne înzëdar nu mai este acum comitat, cel särac nu are drept pänä-i cuc. Aceasta nu o prä credeau, ba notariul zisö cä ori ce crede dar aceasta nu o poate eredo pänä-i lumea.

Dar aceasta chiar așa a fost. Dupä un interogatoriu și prinsoare de două luni pre länghä caventie atät Radnothy cât și särvitoriu au fost eliberați. El sä și rentoarsä acasă. Procesul säu însă nu era sfërșit. Procesele pentru pämenturi le-au deschilinit de celalalt și le-au per-

tractat fiecare deosebit. Causa sabiei aseunsă era conerezată jândarmeriei care și umbla după dânsa dar dâdu de greutate, căci nu să putea ști că oare acea el a aseunsu-o ori mica Mányi a pusu-o la o parte cu ocașiunea confusiei ce a putut avea loc aci în patruzece și opt; dar fiindcă credea tare că Radnothy a aseuns-o, ținură perchisițiune și în Cluj. La aceste să mai număra și al patrulea proces. Prefectul alungat, auzind cele înfîmplate, folosindu-să de ocașiune eși și el cu pretensiunile sale cerând rebonificarea pagubei și resplata tractărei dure de care sa împărțășit. Cu un cuvint Radnothy era înneecat în procese cari toate le mai îngreuna și el cu purtarea sa bruscă. Protesta continuu și nu vocea să răcunoască auctoritatea oficiilor cea, ce luându-să la protocol îi să număra ca crimă nouă. Spre norocirea sa un morb îl culcă la pat și așa nu's mai adausă la necasuri și avu pretext aș cere eliberarea din arest.

Advocatul său încă mai de mult a probat aceasta, dar toate au fost înzădar căci dintre cunoscuții cei vechi ai lui Radnothy nu i-a putut ajuta nici unul. În fine ajutat cumnată-sa din Vinea carea la recrearea avocatului scrisă unui general staționat în Ardeal, amic al bărbatului ei și ruga și pre Kahlenberger curtisanul Elisabethei să serie unchiului său, care era un consilier cu auctoritate la guvern. Protecția aceasta și morbul cu greu mare au deschis apoi ușile temniței pentru Radnothy care era în firma credință că atât auctoritățile civile cât și cele militare s'au luat pe samă și acum voese să-și coregă pașul greșit.

— Nu va fi nimic din cea ce gândese ei, — zicea avocatului său — le voi arăta eu cu cine au de lucru, le-voi dovedi eu ce o sântănia proprietății curiale ca să știe și domnii bezirkëri. Să vede că nu au avut de când is moșie, nici atâtă nu prierp că ce-i al meu nu-i al tău. Apoi, a omori tâlhariul, a lua îndrăpt dela fur ceea ce e al tău nu e crimă, și cu ce am făcut altceva? Aceasta-i violință? Aceasta o numese conturbarea

liniștei? Ei sunt aceia, ei conturbă liniștea, ei, cari au reformat toate, comitat, tablă crăiască, guvern, toate. Ce lucru au mai făcut și din sabia cea veche. Au poți să-ți închipuești nobil far' de sabie. Să punem cazul că mă cheamă regele *ad audiendum verbum*, cum mă voi presenta eu fără sabie? Le voi arăta eu cu cine și-au făcut de lucru. Să sosese eu numai acasă, le scriu eu una cum trebuie, dacă ceea nu ar ajuta scriu guvernorului la Sibiu ori ministrului în Viena ori mă duc la rege și mân procesul până la curte; nu mă doare capul de'mi voi cheltui tot ce biata mai am. A tracta eu mine ca eu un prost, ca eu un adus do apă? . . . mișelie și nedreptate ne mai pomenită.

Înzădar îi esplică avocatul referințele schimbate, înzădar îl ruga să lesă procesele pre barba lui și să nu să mestece în nimic, nu putea isprăvi nimic. Iritățiunea sa potențiată do-o parte prin morbul, de altă parte prin necasul ce-i mânca, nu avea hotar ba îi imputa avocatului că și el s'a dat pro partea inimicilor săi, că și el e ca ceialaltă, numai după bani să bate. Aceasta îl necăji mult pro advocat și îi spusă că el e eliberat numai la rugamintele și patronajul cumnatei sale și încă pro garanție, cea ce până acum nu a voit a-i descoperi. Aceasta îl necăji și mai mult, cu deosebire era mâniaș pro advocat că pentru-ce a scris văduvei în Viena.

— Eu nu am lipsă de grație — continuă și mai înfuriat — roagă-te pentru treburile dtale dacă'ți place. Și dacă te afli așa bino cu sistema ast' nouă fă-te bezirkër, dacă lauzi într'atâta pro văduva generalului, ca-o de nevastă. Acea nu-i treaba mea. Eu nu cer grație, nu poftese apucături advocățești ci numai apărarea dreptății. Mă înțelegi?

Advocatul vezind că nu aro cu cine vorbi să depărtă necăjit și așa Radnothy călători la moșie fără dânsul și să apucă cu mare foc de treburile procesuali. Acum numai eu aceste iş sfârma capul, nimic altceva nu mai avea interes pentru el. Rușinea și vătămarea ce păți el o credea

de rușinea întregii sale națiuni și apărând pământul și dreptul său credea a apăra țara și drepturile sale, ba fiindcă nu a luat parte în revoluție se credea oarecum obligat, a face aceasta. Câte a înșirat cu ocasiunea interogatoriului, vocea a-lu espune în toată regula. Se apucă și luera un memorandum întreg, nu oșea de loc din chilie ei luera continuu. În zădar venea economul să întrebe că în cutare treabă economică cum să purcedă totdeauna îi răspundea: ducă drăcul toată cositura, tot aratul, lucrul cel din tâu o a recăștiga pământele curiale și a spăla rușinea; se înfuria și spunea că ce a scris și ce are de gând a mai scrie. Dacă Ștefan aducea vr'o epistolă dela fiul său care se însănătoșea, ori dela văduvă carea îi scriea și ziua când vor sosi, le cetea numai pe fugă și esclama: O, sormanii copii, acestia nici nu știu ce necas mai am eu pentru dênșii. Dacă avea oaspeți se escuza că are mult de lucru, are procese mari cari trebue să le isprăvească el singur căci nu are încredere în avocați. Era foarte tăcut și mereu iritat, se preumbla în chilie, scruta prin legile vechi, procesele verbali dietali apoi se punea pe scris punându-și tot necasul pre hârtie. Când o isprăvi, o pusă în cuvertă o sigilă și o trimisă pre Ștefan la poștă; esclamă ușurat:

— Acum o să ved ce-vor putea zice la asta!

Preste câteva săptămâni își recapetă scriptele cu acea rezoluțiune că să serie în limba oficioasă germână pre lângă signatura unui avocat, totodată i se aduce la cunoștință că pentru-că nu a pus timbru pre dênșele are de a plăti *defundul* luat până la $\frac{9}{12}$ cruceri altecum să va scoate pre calea licitației căci așa prescrie legea noaă.

— Ce fel de legi nouă? In care dietă s'au adus acele, în care marcaliș s'au publicat, — striga lovind cu pumnul în measă și protestând meru contra acestui atac proaspăt. Mai târziu se profundă în recetirea scriptelor sale și de

câte ori cetea pasagiolo favorite, totdeauna își zicea:

— Foarte bine, le-ar plăcea lor să mă facă mut, să scriu în limba lor, care știu ei bine că nu pricep. Bine știu ei că avocat nu va subserie lucruri de aceste chiar pontu acea m'au îndrumat acolo. Ho, ho! nu merge acea numai așa, mă voi îndrepta eu cătră guvernor, ministrii, rege, nu voi sta cu eu dênșii de vorbă, steo avocatul meu căruia și așa îi place de dênșii. Se apucă de scripte, le amplifică și modifică ruga apoi pre preotul săsese din vecini care i-le tradusă nemțește; lasă să știe ei ce vrea dênșul, să știe ei starea lucrurilor.

Se apucă de nou de lucru, coalele sporeau și încă nu scrisă nici jumătate din câte voi a serie. Scrise mult ce-i era pe inimă dar ce nu se ținea strins de obiect. Esplica referințele curialistilor din vechime vorbind mai mult despre pustiriile românilor și prăpădirea curței sale. Desvoltă ilegalitatea sistemului de guvernare de acum, circumscriind prostia și încăpăținarea oficialilor de acum. Mai multe coale scrise despre acea că cum sunt a se regula afacerile țerei, cum e a se restabili rëndul vechiu. Se plângea preste ofensele primite dovedind că auctoritatea nobilimei este cel mai puternic razem a auctorității regelui. Pre sama sabiei luate cu puterea în câte au învêrtitu-o acea străbunii săi. Adeseori amintea că în decurs de 30 de ani cât fu el vicecomite mergeau lucrurile cu mult mai bine ca astăzi și cheltuelile nu crau nici jumătate atâta. Apăra sistema comitatensă și cerca, ba pretindea restabilirea constituțiunii. Cita din Corpus Iuris, Verböczy, Constitutio Aprobata et Compilata, Pragmatica Sanctio, legile din 1791 și toți istoricii începând dela Anonymus. Fiecare coală o cotea de nou coregând și îndreptând câte vedea cu cale fiind cu maro băgaro de samă la acea că să nu serio așa cova ce ar cădea sub pedcapsa dietată de legile maghiare. Era atât de credincios trecutului încât nu putea porcepe prezentul.

In decursul acestui timp se negleso

apoi și mai mult, vestimintele și altecum vechi, așa steteau pre el cași cum ar fi aruncate eu furea, ear părul și barba lungi și no regulato il făceau și mai moros. De când se părea, de când luera la suplici, nu se mai interesa nici de afacerelo economico nici de cele casnico. Demineța nu da porunci economului, la ameazi nu dojenca ceoanoama și Ștefan încă își căpeta porțiunea numai sara și demineța. Era aprofundat cu totul în scrisorile sale nu observa nici acea că într'o bună după amează se oprește înaintea casăi o trăsură și să scoboară din dēnsa generălița și întră în chilia ficei sale.

— Ei — ei, om urît, așa se așteaptă oaspeții? — începu generărița, o muero bătrână uscățioasă, a cărei bucle artificiale consonau foarte bine cu fața-i văpsită; apoi punându-și zwickeri pre nas, se uita la ceva mirozēnio.

Radnothy se întoarce și se uită lung, dar nu la ea ci la fiica sa, carea așa crescuse de mult, așa se schimbasă de tare că abea o putea cunoaște. Ea sta înaintea tatălui său chiar ca o păpușă în expositura bărbierilor, cu față streină, fără de nici un simț rece ca ghița și împupuțată ca o teatralistă. De loc nu-i părea a fi Elisabeta sa cărea de câte-ori venea acasă totdeauna îi sărea în grumazi. Așa-i părea că nici nu seamănă cu mumă-sa căci trăsurrele feței ce e drept erau aceleaș dar ospresiunea nici pre de-departe. Dar' nici ea nu-și putea cunoaște pre tatăl său, ba vestimintele-i vechi, barba și părul lung și cărunt; au înpresionat-o atât de mult, de, cu grabă, nici nu știea de ce să se apuce. Privirea străbătătoare a tatălui său o aduse și mai mult în confusiune, așa că se adresa cătră mătușă-sa când nemțește, când franțuzește că: «oare ce-i eu tata?»

Acest cărăit în limbi străine il înstrăină și mai mult așa că de atins ce era începu a lăcrăma și strēngându-o în brațe și începēnd a-o adia zisē:

— Elisabetă dragă, dar nu mai cunoști tu pre sormanul teu tată, nu-i mai știi vorbi nimic? Nu te mira scumpă căci

pentru voi am cărunțit eu așa de tare, vezi scrisorile aceste, toate în interesul vostru le-am făcut lucrând ziua-noaptea... Pune dragă jos pălăria acea care te scoate cu totul din formă făcându-te ca o comediantă. Nu mă mai cunoști?

— Cumnato scumpule cine te-ar putea cunoaște — zise generărița — căci ești ca căzut din pod. Aber um Gottes willen pentru ce nu-ți tunzi părul și barba cea lungă? sau cel puțin ți-o rade la bărbic, cum o poartă azi toți domni.

— Nu-i mai lungă barba mea ca vuclele dtale lungi cari încă n'ar strica tăiate — sări Radnothy bucurându-se că are pe cine-ș răsbuna.

— Incă așa om necult, prost, barbar de când is n'am văzut! Fac eu așa o cale lungă și apoi așa primire se am? Ba mișe toate petrile ca se'l mântuose și eacă mulțămita — începu plângēnd vėduva generalului, căzēnd aproape amețită pre un fotel și începēnd a vorbi când nemțește când franțuzește cea ce Radnothy să întēlego nu pricepea ca bota.

— Fii bun taci tată dragă! nu necăji pre buna mea mătușă — zise Elisabeta uitindu-se cam aspru la tatăl său și desfăcându-se din brațele sale ca se grijaseă de mătușă-sa.

— D'apoi acum copii dau lecțiuni la părinți? Aceasta ai învățat-o în Viena dela buna ta mătușă? Pentru asta ți-am trimis eu ție atăta ban? Pentru acea ai venit acasă? Tu, tu . . .! — striga Radnothy care de sigur înșira încă și mai multe de-cumva din întimplare nu turtea coada cățelului vėduvei care începu a lătra așa de urît de-i trecu gustul de vorbă.

— Ah! ucigașul, im va ucide pro scumpul meu Figaro — strigă vėduva.

— Pentru dzēu tată nu lovi pro sormanul Figaro! — începu a plānge Elisabeta.

— Omule ce faci? — repetă generărița.

— Aci nobuncse — isbueni Radnothy!

Nimernicul de cățel însă lătra așa de cumplit și mușca pre Radnothy atât de nerușinat de il adusă în furia cea mai mare. Văduva striga în trei limbi nemătoște către câne, franțuzește către Elisabeta și ungurește către Radnothy. Elisabeta din contră se necăjea și plângea mereu. Ștefan și săvitorii văduvei la auzul acestui sgomot ne-mai pomenit grăbese nūnai decât înlăuntru și cu dənșii

de-o-dată și cănele dela curte care se 'ntelego prinsă partea domnului său și era cât p'aci să sfășie bucați pro Figaro. Era un sgomot infernal în care nime nu ajungea la vorbă și fiecare a primit cel-puțin un ghiold de nu mai mult.

(Va urma.)

(Din ungurește.)

Paul Gyulai.

POESII POPORALE.

Cucule, cu cu ț bălan!
 Ț-am plătit să-mi cânti un an,
 Nu mi-ai cântat nici d'un ban.
 Când a fost la Simziene
 Ț-ai băgat clonțu în pene,
 Și te-ai cărat la dugene.
 La dugeana lui Păun
 Să cercăm vinul de bun.
 Holirca¹ de holircoasă
 Crășmărița de frumoasă.
 Crășmăriță, ceapță neagră!
 Numai gura ta mi dragă,
 Și peteua de sub barbă.
 Câte haine sunt pe tine
 Toate-s pe bani dela mine.
 Numai ceapța cea din cap,
 E pe bani dela bărbat:
 Și p'acea zlot am dat.

* * *

Auzit-am mamă eară:
 Colo 'n jos mică la țară,
 Să face un târg de vară,
 Ce cumperi, nu mai vinzi eară.
 Că și eu mi-am cumpărat:
 Uritul numai p'o zi

¹ Rachiu.

Și mi-a fi cât voiu trăi,
 Ieu uritul pe o noapte,
 Și mi-a fi până la moarte.
 Oh! urite, cum te-aș vinde
 Numai de te-aș putea prinde!
 N'aș căta pe ce te-aș da,
 Numai, de te-aș lepăda,
 Să nu'mi fic a-te purta.

* * *

Măgeran, dela horean!
 Am drăguț, da-i bocotan².
 Busioc, de-pe lăncuță³!
 Io-s o fată sărăcuță
 Nu-mă 'nbiu ție drăguță.
 Casa voastră-i în lătrie⁴,
 Nu mă silesc bade ție.
 Casa voastră-i pusă'n latră,
 Eu îs o fată curată.
 Casa voastră-i sus în dâmb⁵
 Tată-teu un om nătâng.
 Măta rea, povestitoare:
 Povestea nurorile,
 Pela toate morile.

¹ June strengar (ungurescul: *hóri-horgos*.)

² Bogat.

³ Fetiță (ungurescul *lednyka*.)

⁴ Curviă (ungurescul *latör*.)

⁵ Deal (ungurescul *domb*.)

M'a povesti și pe mine,
De nu la mori, la vecine
Și m'a face de rușine.

* * *

Mă uitam din deal în luncă,
Toate plugurile umblă.
Numai al meu stă mai rău:
Ferele is la birău,
Potungul la făgădău,
Teleguța la mândruța.
Eu sângur stau și-m fac lege,
Da la toamnă ce-oi culege?
Voi culege petrinjăi
M-oi umplea ca de mălai.

* * *

Colo 'n jos între hotară,
Este un nuc cu frunză rară,
Da în vîrvul nucului,
Cântă puiul cucului.
Mai în jos pe crengurele,
Cântă două pasărele.
Mai în jos la rădăcină,
Cânt'o pasere bătrînă,
Ea nu cântă de bătrînă,
Ci că e foarte străină.
A crescut rînduri de pui,
Și ea nu-i a nimărui:
— «Până au fost mititei,
Am sburat pe arături,
Le-am adus sîmînță'n guri.
Acum la slăbia mea,
Cine focul m'a ținea?»

* * *

Codrule, te-ai mâniat,
Pentru creangă ce-am luat?
Că am rupt din tine-o creangă,
Să dau în murguț să meargă?
Gyi-țu-țu, murguțul meu!
Doară ție nu ți greu,

De est trupuşor al meu.
Vai că mie nu mi greu,
Dar mi greu năravul tîu.
Prela câte crăşme treci,
Pe mine de gard mă legi.
Tu bei vin tot pipêrat,
Pe mine mă ții legat.

* * *

Cucule cu pene verzi,
Mândru cânti vara-n livezi,
Și-n căsarme la honvezi.
Cucule cu pene suri,
Mândru cânti vara-n păduri,
Și-n căsarme la tisturi.
Cântă cucul și mierla,
Mie și bădiuchi ba,
Cântă mierla și cucu
Mie și bădiuchi nu!

* * *

Maică inima mă doare,
Să mă lași în șezătoare!
Că s'o dus și mândra mea,
Să ved cu cine-a ședea.
De-a ședea cu'n om de treabă,
Cu trei părți mi-ar fi mai dragă,
De-a ședea cu'n blăstămat,
Șu han' casa nu i-o cat,
Dac' acolo aş vedeare
Una din mîndrele mele
Trei ferii de vin aş bea-le.
Nimerui n'aș închina,
Fără sângur la mândra,
Ca mândra și la mîsa,
Că i-o făcut gurița.
I-o făcut-o de oțel,
Și cântă c'un clopoțel.

Vasile Rebrean.

¹ Nici oiață, (de la ungurescul: soha, soha-napján.)

BIBLIOGRAFIE.

Ni s'a trimis următoarele cărți :

* *Carte de cetire*, pentru clasa III, gimnasială, reală și pentru școalele superioare de fete de Virgil Onișiu. Editura librăriei Nicolae I Ciurcu, Brașov 1893. Prețul 1 fl. In loc prefață dl autor dă răspuns la următoarele întrebări: *Ce se cetim? Cum se cetim?*

* *Colecțiunea Șaraga*. In fie care lună va eși de sub tipar câte un volum (preț 1 leu, 50 cr.), cuprinzind peste 250 pagini. Volumul 7. *Poesii complete*, de M. Eminescu. Iași, 1893. Editura Librăriei frații Șaraga.

* *Rendunica*, revistă literară, științifică, folcloristă. Redactor Elena D. O. Sevastos. Iași. Apare odată pe lună.

POSTA REDACȚIUNEI.

I. D. București. Să va espeda regulat și d'aici încolo. Ne cade bine a face în folosul Dvoastre ceva bine.

C. C. Iași. Vom vede. Noi înainte nu lăudăm nimic. Noi pipăim cu degetul, și ne uităm cu ochii; apoi dacă, după părerea noastră, e bun ceva, stăm lângă el, la din contră adio! Șovinismul e departe de noi.

A. C. Budapesta. N'avem știre de prigonirea «jurnaliștilor». Nici Balteș nici soțul lui nu-s jurnalisti. Amândoi sunt niște păpuși de pai. Te doare inima a vedea înaintea jurașilor d'acești «bărbați» apărând în numele crâncenilor tril uniști cauza poporului român. Tribuniștilor nu li rușine. A lor obraz e cam gros!

G. M. Oșorhei. Să trimite regulat.

A. N. Aiud. Așa va fi!

C. R. Gariș. Ne bucurăm. Apoi mai sunt oameni așezați p'acest pământ. Intre urlăturile lupilor mai auzim și câte un glas de priveghetoare.

L. C. D. Sătmar. Ne temem. Incoalea felițările noastre.

Șoimușenilor le vom răspunde în numărul venitor. Alte treburi avem.

A. V. Sibiu Face chiar ca lăcustele. Lacusta dacă roade toată verdeța în jurul său, zboară într' aite părți, din Turda spre Sibiu, din Sibiu spre București. Poporul românesc n'are atâta verdeță cu care să-l poată indetuli pre apărătorul causei naționale.

D. Reghin. Vă înștiințăm că dl Dr. I. R. s'a mutat la Sibiu Ofrandele în folosul «caselor derimate» (3 feresti) sunt a se trimite la comitetul național din Sibiu, sau dlui Albini.

Z. II. București. Da, noi avem cunoștință despre ajutorul Ligei, despre banii trimiși spre Sibiu. Apoi Liga să se grijască de tipar de bani. N'are statul românesc atâta bani, cu care să-i indetulească pre apostolii noștri. Mai ales dacă va merge vestea că Balteș și în pușcărie își capătă simbria. Apoi vor face atâta nebuniă, căci a fi și cu pui și cu ouă, a fi și martir în temnițat și cu simbria în jeb, nu se poate numai în sinul Ligei culturale.

— ? Așa se fi!

G. M. Arad. Fericit este cel ce crede. Noi încă credem orbiș în cele Dumnezești, în cele omeștei ba.

X. Deva. Salutare!

INȘTIINȚARE.

Toți acei stimați domni cari sunt în reștanță cu prețul de abonare, sunt rugați a-l trimite restul prin mandat postal administrațiunei

Ungaria pe an 6 florini
Pe jumătate de an 3 florini.

Pentru România și străinătate:

Pe an 14 franci.
Pe 1/2 an 6 franci.

Administrațiunea.

Preoților și învățătorilor s'eraci
Ungaria se va trimite pe an
pentru 3 fl.

Administrațiunea.

Cuprinsul: Tiparul românesc. Despre istoriografia română. (Capăt.) Originea jocului «palotás» maghiar. (Capăt.) Cuvintele române împrumutate de limba maghiară. (De Iosif Szimnyei.) (Urmare.) Col din urmă stăpân al unei curți veche. (Urmare.) Poesii populare. Bibliografie. Posta Redacțiunei. Inștiințare.